

Dr. Fosdick-ot nem kell bemutatnunk a magyar protestáns olvasóközönségnek, hiszen nem ez az első műve, melyet magyarul olvashatunk. Református testvéreink jó néhány könyvét lefordították már magyarra (így „A Mester jelleme”, „Az imádság értelme” címűeket stb.) s mi unitáriusok is fordítottunk már tőle néhányat (így „Utazás Palesztinában”, „Hit és értelem” címen). Röviden csak annyit tartunk szükségesnek elmondani róla, hogy ma kétségtelenül ő a legismertebb és legünnepeltebb protestáns egyházi szónok a földön, kinek teológiai műveit minden művelt nyelvre lefordították s kinek befolyása felmérhetetlen. 1878-ban született Buffalo-ban, az Egyesült Államokban, 1904-től 1915-ig mint baptista lelkész, azután, mint a Union Theological Seminary tanára (gyakorlati teológiai szakcsoport) és a New York First Presbyterian (Református) Church lelkésze szolgált, míg 1930-ban felépítette saját templomát, a Riverside Church-öt. Ez az új templom New York látványosságai közé tartozik, gyülekezete pedig az ú. n. „modernisták” közül gyűlt Fosdick köré. A modernisták felekezeten felül álló irány képviselői, akik a kereszténység dogma nélküli értelmezéséért küzdenek. Fosdick tehát nem tartozik az unitárius felekezethez (semmilyen felekezethez sem tartozik), teológiája azonban teljesen unitárius. Amerikában, ahol a vallási hovatartozást nem állami törvények

szabályozzák, hanem csak az egyéni lelkiismeret, ezt meg lehet tenni.

És még csak ennyit: amit az itt közölt beszédben dr. Fosdick, a világ haladó keresztényeinek örvendő elismerése mellett hirdet, azért halt meg Dávid Ferenc 1579 november közepén vértanúhalállal.

Az itt közölt beszéd angol címe ez: *The Peril of Worshipping Jesus*. Nyomtatásban 1933-ban jelent meg a *The Hope of the World* (A világ reménysége) című kötetben, mely azóta már négy kiadást ért el.

A Fordító.

JÉZUS IMÁDÁSÁNAK VESZEDELMESSÉGE

Kétféleképpen próbálta a világ Jézust kiküszöbölni: először úgy, hogy megfeszítette, másodszor úgy, hogy imádni kezdte. Az elsővel kudarcot vallott. A kereszt kevés volt ahhoz, hogy egy ilyen ragyogó egyéniség hatását megsemmisíthette volna. Mint a pilóta, mikor szél ellenében felszáll, s valósággal annak ellenálló erejét használja fel ahhoz, hogy felemelkedhessék, — úgy emelkedett fel Jézus is csodálatos szárnyalására. A kereszt nemhogy összezúzta volna, — felemelte őt.

A világ tehát, csalódva abban a reményében, hogy a keresztre-feszítés útján kiküszöbölheti Jézust, — a második, az előbbinél sokkal furfangosabb, és egyúttal végzetesebb módszerhez folyamodott, hogy lerázza magáról ezt a hatalmas lelki vezérséget, — imádni kezdte. A történelem folyamán sokszor láttuk, hogy amikor valamilyik szellemi vezér túlerősnek bizonyult ahhoz, hogy erőszak útján semmisítsék meg hatását, találtak egy másik utat, melyen erkölcsi befolyásától és meglátásaitól szabadulni tudtak s ez az út az imádás útja volt. Felöltöztették bonyolult metafizikai hittételekbe, túl-tisztánlátó szemeit szakramentális adorálás füstjébe burkolták, pompás szenthelyeket építettek számára, melyben tetemrehívó szociális eszméit üres miszticizmusban homályosították el, felállították valami magas oltárhelyre, imádkoztak hozzá, énekeltek előtte, bármire képesek voltak, csak hogy vissza ne kerüljön oda, ahonnan elindult, hogy ne járhasson azokon az utakon, hol a mindennapok emberei megfordulnak, s ne taníthassa meg őket arra: hogyan kell élni. Ez volt mindig a leghatásosabb módszer Jézus kiküszöbölésére.

Ha az itt elmondottak első látásra úgy tűnnének fel, hogy veszedelmet hoznak arra, aki elmondja azokat, gondoljatok rá, hogy Jézus maga mondta el ezeket legelő-

ször. Ő nem félt az erőszaktól. Tudta, hogy a vértanúk vére az egyház vetőmagja, s keresztjéről, János szerint, így nyilatkozott: „Én pedig, ha felemeltetem e földről, mindeneket magamhoz vonzok. Ezt pedig azért monda, hogy megjelentse, milyen halállal kell meghalnia.” (Jn. XII. 32—33.) Az erőszaktól nem félt, — az imádatól annál inkább.

Mindenekelőtt azért, mert látta, hogy kortársai miképpen szabadulnak meg a prófétáktól ugyane módszer segélyével. Először: atyáik gyűlölték prófétáikat, szembeszálltak velök, megkövezték őket, minden kegyetlenséget elkövettek ellenök. Azután: mikor a próféták egyéniségükben és eszméik hatásában túlerőseknek bizonyultak ahhoz, hogysem ezen az úton el lehetett volna bánni velök, — a mindig rendelkezésre álló második módszerhez folyamodtak. Figyeljétek, miképpen mondja el ezt Jézus maga: „Jaj néktek, képmutató írástudók és farizeusok! mert építitek a próféták sírjait és ékesítgetitek az igazak síremlékeit. És ezt mondjátok: Ha mi atyáink korában éltünk volna, nem lettünk volna bűntársaik a próféták vérében. Így hát magatok ellen tesztek bizonytságot, hogy fiai vagytok azoknak, akik megölték a prófétákat.” (Mt. XXIII. 29—31.)

Jézus jól látta, hogy a próféták megkövezése az egyik oldalon, és sírjaik ékesítgetése a másikon, bármily ellentétes dolgoknak tűnjenek is fel, lényegükben véve ugyanazt a célt szolgálják: a próféták kiküszöbölését, menekülést attól, amiért a próféták valójában kiállottak, erkölcsi tartalmú eszméik elsikkasztását. Az atyák, akik megölték a prófétákat, és a fiak, akik ékesítgetik azoknak a síremlékeit, ugyanahhoz a fajhoz tartoznak, mondotta Jézus, s ugyanazt akarják elérni: a próféták szellemét kerülik meg.

Már életében attól félt Jézus, hogy őt is ugyanígy kerülik meg. Másként hogy magyaráznád meg az érzelgős asszonynak adott szigorú válaszát, aki ugyanis így kiállt fel: „Boldog méh, amely téged hordozott, és az emlők, melyeket szoptál”. (Kk. XI. 27.) Jézus azonban, mint a villámlás vágja reá: „Sőt inkább boldogok, akik hall-

gatják az Istennek beszédét, és megtartják azt." (u. o. 28.) Mintha csak hallanók, amint mondja magában: Lám, már imádni kezdenek engem is; úgy akarják megkerülni beszédeim lényegét, hogy az adorálás érzelmébe lovallják magukat; — a prófétákat is így semlegesítették s engem is így akarnak hatástalanná tenni, hogy bálványozni kezdenek! Vagy hogy magyaráznád meg másképpen azt a jelenetet, amikor egy ember előtte letérdelvén, „Jó mester”-nek szólította őt, Jézus pedig így felelt: „Miért mondasz engem jónak? Senki sem jó, csak egy, az Isten”. (Mk. X. 17—18.) Az ember valósággal olvasni tud a gondolataiban, amint ezt mondja annak az embernek: „Tartózkodj attól, hogy az imádásig tisztelj engem, ne térdelj előttem, és ne hívj „Jó mester”-nek; én félek ettől; inkább arról beszélj, hogy vélekedsz arról az életformáról, amelyet én hirdetek s amelynek forrása Istenben van?” Egyszer pedig, hogy semmi kétséget ne hagyjon az iránt, hogy az imádástól való félelem állandóan szemei előtt lebegett, így kiált fel: „Nem minden, aki ezt mondja nékem: Uram! Uram! megyen be a mennyek országába, hanem aki cselekszi az én mennyei Atyám akaratát”. (Mt. VII. 21.) Oh, bölcs Mester, micsoda prófétai szemekkel láttad te meg azt az utat, amelyen az emberek sikerrel tudnak megkerülni téged! Mert mind eme századokon által, ápolva azokat a bűnöket, melyeket a te szellemed megvetett volna, az egész kereszténység számtalan templomban egyre hajtogatta: Uram! Uram!

Megdöbbentő dolog, hogy a történelmi egyház milyen egyhangúlag imádta Jézust és milyen ritkán vett fáradságot magának, hogy megkérdezze, vajjon Jézus maga mit gondolna erről. Nem úgy van-e, hogy a legtöbb keresztény kétségtelennek tartotta, hogy Jézus örül annak? Örül, hogy imádkoznak hozzá, énekelnek hozzá, exaltált teológiai kifejezésekkel beszélnek róla s az egyház magas oltárára emelik fel? Nem úgy van-e, hogy a legtöbb keresztény azt hiszi, Jézus szomorú lenne, megsértődött és féltékeny, ha nem így imádnák? Mindez azonban nyilvánvalóan a mi kicsinységünk bizonyítéka csupán. Kis emberek szeretik a túlzó dicséreteket, a hizelgést, az adorá-

ciót. Kis emberek tolják énjüket előtérbe, kívánnak figyelmet és óhajtanak bálványozást; nagy személyiségek sohasem szeretik az olyant. Mikor eljön egy nagy lélek, aki ügyét olyan sokra tartja, hogy kész meghalni érte a Golgothán, mi nem hizelkedhetünk neki. Olyan eszmével azonosította magát, ami nagyobb, mint ő, amelynek ő csak megtestesítője és eszköze. Magára csak úgy gondol, mint annak az örökkévaló eszmének szerszámára, vagy munkására. Nem óhajtja hát, hogy az ő énjét bálványozzák, hanem, hogy álljanak melléje az általa hirdett ügynek.

Vigyük át vizsgálódásunkat a vallásról a mindennapi térre s gondoljunk egy percre Lincoln Ábrahámra, akit, ha az „imádás” szót abban az egyetemesebb és emberibb értelemben fogjuk fel, mint azt mi ma használjuk, legalább annyira imádták, mint bárkit Amerikában. Akkor kezdődött ez az imádás, amikor Lincoln meghalt. Amíg élt, az emberek erőszakkal akarták semmivé tenni, ő azonban túl erősnek bizonyult a próbálkozók számára. Mikor meghalt, elkezdték a második módszert használni, hogy megsemmisíthessék: bálványozni kezdték. Ékesítették a síremlékét. Nem találtak szavakat, hogy nagyságát kellőleg kifejezhessék. Ám: a halála után következő tíz év alatt a Kongresszus olyan politikát vezetett be a Dél ellen, mely gyökerében tagadta meg mindazt, amit Lincoln valaha hirdetett és akart. Dícsérték a nevét, de fenékbe fúrták a politikáját. Hizelkedtek az emlékének, de megtagadták lelke nagyságát. Egyszerre imádták Lincolnt és tagadták meg az ő követését, úgy hogy a Dél „helyreállítási korszak”-át (a polgárháború után) történelmünk egyik rém-korszakává tették.

Mit mondott volna minderre Lincoln? Tudjuk. „Szűnjetek meg szellememnek bálványozással való meghamisításától! Mit törődöm én a magam énjének a bálványozásával? Álljatok inkább ügyem mellé!” Ezeket mondotta volna Lincoln, mert nagy lélek volt, nem kicsi.

Lehet hát kétségünk az iránt, hogy mi lenne Jézus álláspontja? Mindnyájan énekeljük, például a híres egyházi éneket:

In the cross of Christ I glory,
Towering o'er the wrecks of time.

(Krisztus keresztjében dicsőülök meg, mely az idők roncjai fölé magaslik.)

Ki írta ezt az éneket? Sir John Bowring. Ki volt ez az ember? Hong Kong angol kormányzója volt, éppen akkor, mikor a Britt Birodalom az ópium-kereskedelmet rákényszerítette Kínára, és ő készséges eszköze lett ennek a politikának. Mindenki elismeri, a mi angol testvéreink elsősorban, hogy az ópium Kínára való rákényszerítése a történelem legszégyenteljesebb bűnei közé tartozik. Az az ember azonban, aki ennek a szégyenteljes politikának eszközévé aljasodott, akkor már megírta hitvallását: „Krisztus keresztjében dicsőülök meg.”

Ismeretes a mondás, hogy ellenségeinkkel valahogy még csak el tudnánk bánni, barátainktól azonban csak Isten menthet meg egyedül. Jézus Krisztus is elmondhatta volna ezt. Mozgalma történetének legmegpróbáltabb korszakait nem ellenségei, hanem imádói idézték elő, akik váltig mondogatták: Uram! Uram!

Amikor én itt Jézus imádásának veszedelmességéről beszélek, nem azért teszem ezt, mintha én nem magasztalnám őt. Ti tudjátok, hogy mennyire magasztalom. Jézus felmagasztosultan nagy. Ám éppen ez teszi komollyá a helyzetet. Jézus tényleg nagy, — nem lehet hízelegni neki, nem lehet dogmák dícséreteivel és szakramentális imádással elkápráztatni, mert ő csak egyet akart tőlünk, s akarta olyan hévvel, hogy meghalt érte, azt, hogy az Isten akarata megvalósuljon a magánéletben éppen úgy, mint társadalmi vonatkozásban. És éppen az a tragikus, hogy olyan csalékonyan könnyűnek bizonyult rákényszeríteni Kínára az ópiumot s ugyanakkor fennen énekelni: „Krisztus keresztjében dicsőülök meg!” Nem hibáztatom Sir John Bowring-ot különösebben, hiszen csak úgy viselkedett, mint mi, a többiek. Nem volt tudatosan képmutató, ellenkezőleg, őszinte, becsületes és sok szempontból kiváló férfiú volt. Egyszerűen csak ő is áldozatul esett, mint mi is annyian, a Krisztustól való menekvés eme népszerű módszerének. Mi nem feszítenők meg Jézust, egyi-

künk sem, de jaj, mi imádjuk őt, — így küszöböljük ki az életünkéből. Mi is kiáltozzuk a régiekkel: Uram! Uram!

Igy imádkozhatja közületek valamelyik newyorki ifjú az édesanyját. Ám, hogy imádjátok az édesanyátokat? Érzelmileg, vagy erkölcsileg? Azaz, egyszerűen csak szeretik-e őt gyöngéd szeretettel, vagy olyan életre törekedtek, mely tisztességet szerez az ő nevének is, s olyan jellemet igyekeztek magatokban kifejleszteni, amelyet, ha élne, gyönyörűséggel szemlélne szegény? A különbség mélyreható. Az igazi anyák szépek s a legtöbb ember csodálja is őket; de más dolog a szív csupán érzelmi hódolatát rakni lábaik elé, mint erkölcsileg méltónak bizonyulni hozzájuk. Sajnálatos volna, ha a mai ifjúság nem értené meg ezt a különbséget.

Krisztus érezte ezt a különbséget, amikor tanítványainak nem azt mondta: Imádjatok engem! hanem ezt: Kövessetek engem!

Hogy példázatba foglaljuk a szépség és az erkölcs együttes szerepét, azt mondhatjuk: Jézus úgy élte az életét, hogy olyan zene legyen abból, amelyet újra és újra eljátszanak. Amikor Beethoven zenét szerzett, nemcsak azért szerezte, hogy csodálják érte, hanem hogy mások is lejátsszák azt utána. Mert amint Beethoven egyszer megteremtette azt az összhangot, mely zenéjét műalkotássá tette, nekünk már nem kell Beethoveneknek lennünk, ha a kotta nyomán mi is el akarjuk játszani azt. Ujra és újra lejátszhatja azt akárki. Éppen így Jézus is, amikor önzetlenségében, Istenbe vetett hitében, az ember értékének tiszteletében, a testvériség gyakorlásában és egy nemesebb társadalmi rend leírásában megteremtette élete zeneművét, nem azért alkotta azt, hogy a világ tátott szájjal csodálkozzék rajta s elragadtatottan sütfogja: Milyen gyönyörű! Azért teremtette meg, hogy mások lejátsszák azt utána, fiúk és lányok, férfiak és asszonyok, játsszák azt mindazokon az emberi zeneszerzőszámokon, melyekkel Isten ellátta őket, míg csak az egész föld tele lesz a muzsikával.

Ezt akarta Jézus, de beteljesülését nem látta, legfeljebb elszórt jelenségként, rövid ideig. Látott azonban

valami egészen mást, — számolatlan milliókat, amint imádták őt érzelmileg, míg erkölcsileg nem követték. Császárok, mint Nagy Konstantin, aki megölte feleségét, fiát, s más távolabbi és kevésbé jelentős rokonát szép számmal, — imádták Jézust. Egyházi férfiak, akik befolyásukat csengő aranyakra váltották fel s az egyház leplét paráznasággal és szimoniával szennyezték be, — imádták Jézust. Férfiak, akik az állították, hogy az ártatlan csecsemő örök kárhozatban születik, — imádták Jézust. Emberek, akik megüldözték felebarátaikat a lelkiismeretükért s a kereszténység kínzókamráit a világ borzalmává tették, — imádták Jézust. Egyházak, amelyek kizárták más felekezetű testvéreiket Isten országából olyan teológiai különbözőségeik miatt, melyekről Jézus sohasem is hallott s amelyeket éppúgy elítélt volna, mint az ánizst, köményt és mentát*, — imádták Jézust.

John Newton egy rabszolga-hajó kapitánya volt, mely Afrika és a rabszolga-piacok között bonyolított leforgalmat: olyan időben, mikor a fedélközben történt borzalmak még a pusztán csak olvasót is elsáppasztották. Ez az ember írta le naplójában, hogy sohasem volt része kellemesebb és az Istennel való közösség keresésében gazdagabb órákban, mint ezeken a rabszolga fuvarozásokon, mikor vasárnaponként kétszer olvasta fel az előírt liturgiát hajósnépe előtt. Milyen hihetetlennek tűnik fel visszatekintő szemünk előtt, hogy Krisztus imádását ilyen véres embertelenséggel együtt lehetett gyakorolni! S mégis milyen sokan teszik ugyanezt ma is, és milyen kevesen látják meg a világosságot, mint John Newton, és térnek meg vakságukból, mint ahogy ő megtért, életében és vélekedésében egyaránt.

Értitek most már, mit tettünk mi Jézussal? Megtartottuk a nevét a felírásban, de kicseréltük a palack tartalmát. Ez a kereszténység történetének foglalatja nagyjobb részét: a felírásban Jézus, a tartalomban azonban az ő erkölcsi értékéből semmi.

Vajjon feltételezhetjük-e, hogy mindez ma már megváltozott? Ugyebár: nem. Ellenkezőleg, hazánkban tele

* L. Mt. XXIII, 23. (Ford.)

vannak a templomok olyan emberekkel, akik imádják Jézust, de akiknek annyi fogalmuk sincs arról, hogy mit tanít Jézus a háborúról, a színes bőrűekről, napjaink pénzügyeiről, az ipar profit-éhségéről, — mint amennyi Nagy Konstantinnak volt arról, hogy mi lenne a véleménye Jézusnak a császár véres imperializmusát illetően, vagy Alva hercegnek arról, hogy miképpen érezne Jézus, ha a megüldözött protestáns áldozatokat látná. Ez látszik ma, — legalább is előttem — a kereszténység legsúlyosabb problémájának. Amin a kereszténység áll, vagy bukik, az nem teológiai ellentét. Ott is nagy kérdések forognak kockán, de a helyzet kulcsa mégsem a teológia. A kereszténység mai nagy problémája erkölcsi. Az a kereszténység, amely imádja Jézust érzelmileg, de nem követi őt erkölcsileg: csak közhelyes szemfényvesztés. Pedig mai kereszténységünk jórésze ilyen. Mondjuk ezt el magunknak mindnyájan a mi csodaszép templomainkban, az építészet eme remekei közepette, nehogy valaha is felcseréljük az erkölcsöt az esztétikával, s a formális imádkozást az igazi igazságossággal. Jézus ezerszerte többet törődne ma a mi magatartásunkkal a színes bőrűeket, vagy a háborút illetően, mint a világ minden körmenetével, bármily méltóságteljesek legyenek is azok, és összes építészeti remekművünkkel együtt, bármilyen pompásak legyenek is azok. Mert nyilvánvalóan: Jézus mindennekfelett erkölcsi téren óhajtotta, hogy komolyan vegyék.

Éppen ezért, természetesen, hogy nem hagyhatjuk mai alapigénket csupán történelmi viszonylatban. Végig a századokon követ az minket, s minden évvel csak nő jelentősége, míg végül ajtónkhoz ér és kopog: „Nem minden, aki ezt mondja, Uram! Uram!”

Figyeljétek meg azonban azt is, hogy milyen könnyű kiküszöbölni Jézust azáltal, hogy imádjuk, már csak azért is, mert így a lelki élmények helyébe a teológiai okoskodást tesszük. Ebből a szempontból a kereszténység nagy része ugyanazt tette Jézussal, amit a buddhisták tettek Buddhával. Akárki akármit is gondoljon Buddha filozófiájának alapjairól — s én a magam részéről nyíltan állást foglalok vele szemben, — azt mindnyájunknak el

kell ismernünk, hogy ő maga nagy jellem volt, s híres „nyolcszoros nemes ösvénye az erkölcsi életnek” tényleg nemes. Először az emberek harcba szálltak vele, de ez nem használt nekik, Buddha túl nagy volt ahhoz, hogy ellenkezéssel le lehessen győzni. Ma már a hétköznapi buddhizmus mégis meg tudott szabadulni tőle, azáltal, hogy imádja Buddhát. A történelem egyik legfurcsább iróniája ez a helyzet. Buddha ugyanis személyes Isten létezésében egyáltalán nem hitt, s most a buddhizmus megteremtette a személyes Istent magából Buddhából. S ezzel félre is tették Buddhát az útból. Most már kidolgozhatnak bonyolult rituálékat, szerkeszthetnek teológiai rendszereket, imádhathják őt szakramentális előírásokban, s ugyanakkor az ő nyolcszoros nemes ösvénye az erkölcsi életről teljesen homályba vészett, elfedte azt a szemek előtt a tömjén füstje. A keresztények sem jobbak azonban ebből a szempontból, mint a buddhisták. Ugyanezt tettük mi Jézussal.

Szinte hallom, amint mindezekre azt mondja valaki: hogyan, hát te nem hiszel Jézus isteniségében? Amelyre én azt felelem, hogy én igenis hiszek Jézus isteniségében teljes szívemmel, teljes elmémmel és minden erőmmel, — ha megegyezésre tudunk jutni arra nézve, hogy mit jelent ez a szó: isteniség.

Hajlandók vagytok Jánosnak az Új Testamentumban kifejtett isteniség-fogalmával kezdeni? „Az Isten szeretet”. Ez az isteniség: szeretet. Az isteniség nem valami természetfölötti dolog, mely minduntalan betör a természet rendjébe s recsegő-ropogó csodákat okoz. Az isteniség nem valami távoli mennyországban trónoló valami. Az isteniség: szeretet. Itt és most sugárzik felénk a legmagasabb lelki élményen át, amit ismerünk. Ahol csak jóság, szépség, igazság, szeretet megvalósul, ott van az isteni. Jézus istenisége pedig az ő lelki életének isteniségében áll.

Ha pedig valaki azt mondja erre: mindebből bennünk is van egy szikra, mindnyájunkban megcsillan néha a jóság, igazság, szeretet egy percre, következésképpen tehát Jézus istenisége csak fokozatban különbözik a mienktől s

nem lényegileg, — azt felelem: féltek talán ettől a konkuziótól? Természetes, hogy Jézus istenisége csak fokozatban különbözik a mienktől és nem lényegben. Nem lehet elképzelni egy Istent, de kétféle isteniséget. Pál azért imádkozott, hogy tanítványai teljenek meg Isten teljességéig. János azt mondta: „Az Isten szeretet; és aki a szeretetben marad, az Istenben marad, és az Isten is őbenne”. (I. Jn. IV. 16.) Vajjon az az Isten, akinek bennök való megmaradásáért Pál és János imádkoztak, másféle Isten, mint az, aki Jézusban volt? Természetesen: nem. Csak egy Isten van. Azt mondani tehát, hogy Isten benne volt Krisztusban, számomra nem jelent semmiféle teológiai nehézséget. Arra gondolok, hogy Isten benne volt édesanyámban is, Ő volt annak a szeretetnek a forrása, mely áldólag sugárzott minket körül. S innen emelkedem fel ahhoz a teológiai állásponthoz, melyről a valóság érzetével állítom én is, hogy Isten benne volt Jézusban.

Ha pedig azt veti ellen valaki, hogy mindez leszállítja Jézust a mi szintünkre, azt felelem: hogy mondhatod! Olyan viszonyban érzem magamat Jézussal, mint amilyen viszonyban van egy földzárta tócsa a közelében levő tengerrel. A víz a tócsában ugyanaz, mint a tengerben. Nem lehet: egy tenger, de kétféle tenger-víz. Nézzétek viszont a tócsát, amint a maga kicsinységében, földbörtönében, zavaros tartalmában előttünk áll. És nézzétek a tengert, óriási mélységeivel, távolságaival, apályával és dagályával s a nagy világ életéhez való ama vonatkozásával, amelyről a tócsa soha még csak álmodni sem fog. Ilyen viszonyban van az én életem is Jézus életével. Ilyen az én lelkem az ő lelke mellett. Ugyanaz az Isten mindkettőnkben, kétségtelenül, de milyen ellentét mégis a kettő a fokozati különbség nagysága miatt!

Ha pedig Jézus isteniségén az ő lelki életének a minőségét értjük, természetesen én hiszek benne és megdicsőülök benne. Ám a történelmi kereszténység túl gyakran értett ezen valami egészen mást, kitolta Jézust ebből a világból egy világfölötti világba, trónra ültette valami távoli mennyországban, a felismerhetetlenségig tele-

aggatta őt nehéz díszítésű teológiai ruhadarabokkal, míg csak a valódi Jézust sikerült teljesen eltüntetnie. Figyeljete csak, miket mondtak a názáreti Jézusról: „A Szentháromság második személye, valóságos és örök Isten, egy lényegű és egyenlő az Atyával, aki magára vette az ember természetét, — úgy, hogy — a két teljes és egymástól különálló természet, az isteniség és az emberiség, elválaszthatatlanul egyesült egy személyben, összeelegyedés, zavar és átformálódás nélkül”. Ezt tették Galilea isteni tanítómesterével, és megdicsőültek benne, mikor pedig egész idő alatt mind jobban és jobban kiküszöbölték őt az életükből, — végül is sikerült keresztre feszíteniök őt, belefektették egy teológiai sírkamrába és nagy követ hengergettek annak szája elé.

Nem régen egy beszéd részlete került szemeim elé, amely, úgy érzem, válaszra vár. A prédikátor dicsekedve említette fel, hogy Jézus meghódította Európát. El lehet képzelni könnyen, mondotta a szónok, hogy Jézust megértik Ázsiában, de milyen csodálatos, hogy Európában is szeretik őt, a kemény fejű, gyakorlatias, háborúskodó Európában! Milyen dicsőséges dolog, hogy Jézus meghódította Európát! Igen, de vajjon mit ért a szónok azon, hogy Jézus meghódította Európát? Melyik Jézus hódította meg Európát? Egy megszükkített Jézus, aki annyira távol áll az igazítól, mint amennyire különbözik a fal tapétáján a virágminta, a mezők virágaitól. Egy Jézus, akit teleaggattak a történelem legragyogóbb metafizikai jelzőivel, de akivel helyeseltették a legvéresebb imperializmust, megáldatták a legkegyetlenebb üldözéseket, akinek keresztjét rávarrták a világ legpusztítóbb keresztshadjáratának zászlaira, akivel kimondatták, hogy az ártatlan gyermekek is örök kárhozatra rendeltettek s hogy a rabszolgaságot maga Isten teremtette. Ez a Jézus hódította meg Európát, Jézusnak ez a — karikatúrája. Ám az irgalmas samaritánus Jézusa, a tékozló fiú Jézusa, a hegyi beszéd Jézusa, az a Jézus, aki a kis gyermekeket használta jelképnek, hogy megérttesse az Isten országa szellemét, az a Jézus, aki mondotta volt: „Nem szolgálhattok Istennek és a Mammonnak (egyszerre)”

(Mt. VI. 24.), és „Nem a vagyonnal való bővölkedésben van az embernek az ő élete”; (Lk. XII. 15.), az a Jézus, aki annyira tisztelte minden emberi lény egyéniségét és meghalt azért, hogy Isten országa és az emberek testvérisége megvalósuljon a földön, — az a Jézus még nem hódította meg sem Európát, sem Amerikát.

Kétségtelenül, tudom, hogy ez nem minden, ami a vallást alkotja, a kereszténység több, mint csupán erkölcsi törekedés. Ha az „imádás” szót eredeti értelmében vesszük*, azt jelenti az, hogy elismerjük valaminek az értékét, a méltó voltát. S akkor kevés dologra mondhatnók, hogy fontosabb, mint ez. Különösen nekünk, moderneknek, van szükségünk arra, hogy elcsendesedjünk, mint a tócsák este, annak a legmagasabbnak a jelenlétében, amit Krisztusban megismerhetünk, hogy az ő szépsége visszatükröződhessék bennünk. Ha ezt érti valaki az „imádás”-on, akkor imádjuk hát őt teljes szívünkkel. Ugyanakkor azonban kell, hogy el tudjuk képzelni, mi történnék, ha valahogyan kiszabadulhatna Jézus a mi túlkonvencionális és formális adorációnk kicsipkézett bársonyából és arany koronái alól, s a saját hangján szólhatna hozzánk. Milyen keveset törődnek ő bármivel is, ami nem a személyes jellemmel és a társadalmi igazságossággal volna kapcsolatban! Milyen keveset törődnek ő azzal, hogy valaki bálványozza-e az ő énjét, mindaddig, amíg magában hordozza az ő szellemét! Milyen társaságot vállalana ő magáénak, — férfiakat és nőket minden fajból, minden színből, hitformából és vallásból, olyanokat is, akik imádták őt, olyanokat is, akik nem, — de akikben ő megtalálta az ő szellemét! Mert mindenek felett arra helyezné a legnagyobb súlyt, hogy az, amiért ő harcolt, hassa át a világot. Nem minden, nem b á r k i, aki csupán mondja: Uram! Uram!, megyen be a mennyek országába, hanem aki cselekszi a mennyei Atya akaratát!

* Az angol „worship” (imádás) és „worthship” (méltó-létel, érdemesség) hasonló hangzásúak; magyarban ezt nem lehet érzékeltetni.